

Ulla Koskinen
Raportti Jalmari Finnen Säätiölle
SAY:n digitointihanketta varten
16.10.2002

SUOMEN ASUTUKSEN YLEISLUETTELON KÄYTETTÄVYYS DIGITOINTIA SILMÄLLÄPITÄEN

Tarkastelin digitointia varten SAY:n suhdetta alkuperäislähteisiin käymällä läpi neljän kylän osalta koko SAY:n kattaman ajan ja tarkistamalla, miten hyvin luettelo vastaa lähteiden tietoja, mitä tietoja on otettu mukaan, mitä jätetty pois ja mitä mahdollisia ongelmia SAY:n käytössä on otettava huomioon. Tarkastelun kohteena oli entisestä Suoniemen pitäjistä Sarkolan (v. 1540 18 taloa) ja Kuljun (v. 1540 5 taloa) kylät sekä Kokemäeltä Ylistaron (v. 1540 15 taloa) ja Näyhälän (v. 1540 3 taloa) kylät. Valinnan perusteena oli ottaa erikokoisia ja mahdollisimman erityyppisiä kyliä. Satakunnan vanha keskuskylä Ylistaro sekä Sarkola olivat suurkyliä. Näyhälään kehittyi kaksi säätyläisomistukseen joutunutta suurtaloa ja Kuljuun syntyi säterikartano ja 1600-luvun lopusta lähtien torppariyhdyskunta. Suoniemi kuuluu SAY:n parhaiten kattamaan alueeseen (vuodet 1540-1809, vuosilta 1540-1714 olemassa sekä konsepti- että puhtaaksikirjoitetut niteet, joista tarkastuksessa käytetty viimeksimainittuja) ja Kokemäki myöhemmin kerättyyn alueeseen (vuodet 1540-1739, vain konseptiniteet). Raportin liitteenä on kuviot virheiden jakautumisesta eri tyyppisiin sekä virheiden ja puutteiden prosentuaalinen määrä kolmelta näyteajanjaksolta.

SAY:N KERÄYSPERIAATTEET

SAY on voudin- ja läänintileistä kerätty kooste taloista ja niiden asukkaista. Kirkonkirjoja ei ole käytetty lähteenä, vaan SAY painottuu pääasiassa aikaan ennen kirkonarkistoja. Jalmari Finnen alkuperäinen ajatus intomielisenä hämäläisenä oli tutkia kaikki Hämeen vanhat suvut ja muodostaa niiden jäsenistä yhteisö nimeltä Hämeen huone. Kangasalalaisena Finne laski myös yläsatakuntalaiset hämäläiseen heimoon kuuluviksi. Finne aloitti työn vuoden 1906 tienoilla ja keräys lopetettiin vuonna 1977. Tästä jo seuraa, että työn toteutuksessa on vaihteluita. Kerääjien

ammattitaito vaihteli, eri tallentajat ottivat mukaan hieman erilaisia tietoja ja vanhan käsialan lukutaidossa oli eroja.

Keräystyö alkoi Hämeestä, mutta ulottui vuosikymmenten mittaan laajalti Länsi-Suomeen. Muilta seuduilta SAY:ta ei ole laadittu lainkaan tai vain lyhyeltä ajanjaksolta. Parhaiten SAY kattaa lähtöalueensa Hämeen. Savo jäi kokeiluksi, koska itäsuomalainen 1500-luvun maakirja-aineisto ei soveltunut läntiseen järjestelmään. Enimmillään niteet kattavat vuodet 1539-1809 eli ajan, jolloin voudin- ja läänintilit laadittiin. Pitäjittäisen kattavuuden näkee Kansallisarkiston julkaisemasta oppaasta (Orrman, Eljas: Suomen Asutuksen Yleisluettelon opas. VA, Helsinki 1975).

SAY:ta lähdettiin kirjoittamaan voudintilien hallintopitäjäjaon mukaan. Myöhemmin pyrittiin kuitenkin kokoamaan keräysajankohdan kunnat yhdeksi niteeksi voudintilien pitäjäjaosta välittämättä. Osa ensimmäisinä valmistuneista niteistä on kirjoitettu puhtaaksi uuden kuntajaon mukaisesti ja samalla alkuvaiheen virheitä on korjattu. Tämän vuoksi varsinkin perusmaakunnassa Hämeessä on pitäjiä, joista on olemassa kaksi nidettä. Muun muassa Suoniemen alue sisältyy konseptiniteissä Karkkuun, mutta on puhtaaksikirjoitettu omaksi pitäjäkseen. Konseptit on mikrofilmattu koodilla ES ja puhtaaksikirjoitetut koodilla SAY. Kokemäeltä on laadittu pelkät konseptit. Suoniemelläkin puhtaaksikirjoitetut niteet ulottuvat vain vuoteen 1714.

SAY:ssa lähteenä käytetyt tilikirjaniteet on merkitty joka pitäjän ensimmäiselle lehdelle vuosiluvun yläpuolelle. Eri tilien tiedot on pidetty erillään värikoodien avulla. Voudintilien ajanjaksolla maakirjatiedot on kirjoitettu sinisellä musteella, kirkollisten veroluetteloiden tiedot punaisella ja autioluettelon tiedot vihreällä. Erityistiedot muun muassa apuveroluetteloista ovat ruskealla. Läänintilien alkaessa vuonna 1635 siirrytään käyttämään henkikirjatiedoissa sinistä väriä. Maakirjatieto on tästä lähtien ruskealla. Eri lähteistä saatujen tietojen sisällyttäminen toistensa lomaan aiheuttaa hankaluuksia mikrofilmejä käytettäessä, kun värikoodit eivät näy. 1720-30 -luvulla Kokemäeltä on käytetty henkikirjojen lisäksi maakirjoja, joita ei kuitenkaan ole merkitty ensimmäisille lehdille merkittyjen lähdeniteiden joukkoon.

Lähdesarjat muuttuivat vuosien kuluessa ja niiden lähdearvo on eri ajanjaksoilla erilainen. SAY ei erottele tietoja niiden luotettavuuden mukaan, vaan tämä jää tutkijan tehtäväksi. Pääkehitys on, että tilikirjoista saatavien tietojen määrä lisääntyy ajan kuluessa. Vuonna 1540 alkaviin maakirjoihin merkittiin ainoastaan isännät, v. 1634 alkaviin henkikirjoihin kaikki työikäiset tiettyjä poikkeusryhmiä lukuunottamatta. Vuodesta 1766 lähtien henkikirjoihin merkittiin myös lapset ja

verosta aiemmin vapautetut ryhmät, kuten ruotusotilaat. Henkikirjoissa ihmiset on lueteltu etunimillään taloittain ja nimen eteen on merkitty joko sosiaaliasemaa (bonde, knekthustru, vallherde, qwinsperson) tai sukulaisuutta talon päämieheen osoittava sana (hustru, son, broder, måg, farmor). Verotusasiakirjojen lähdearvo vaihtelee vuosittain. Useina 1500-luvun vuosina maakirjat on kopioitu edellisvuosilta ja 1600-luvun mittaan ne kangistuvat kokonaan, joiltakin vuosilta henkikirjoja ja kymmenysluetteloita on laadittu kahdet, toisistaan jonkin verran eroavat kappaleet (mm. Kokemäellä 1615), joinakin vuosina henkikirja ei ilmoita ihmisten nimiä, vaan pelkät lukumäärät. Ala-Satakunnassa vuonna 1703 on ilmoitettu henkiveroa maksavien lukumäärät eroteltuna sosiaaliryhmittäin, mutta erottelua ei näy SAY:sta.

Etenkin 1500-luvulla ja 1700-luvun alussa tilikirjasarjoissa on useita aukkovuosia. SAY:n kerääjiltä on tämän lisäksi jäänyt jostakin syystä käyttämättä tilikirjat muutamilta vuosilta (Kokemäki 1554, 1557, 1609, 1648; Suoniemi 1563, 1595, 1642, 1648, 1751). Toisilta vuosilta taas on jäänyt käyttämättä kymmenysluettelo, mutta maakirjaa on käytetty (mm. Näyhälä ja Ylistaro 1587-88, 1593, 1600, 1610). Vahingossa pois jääneiden tilien lisäksi useat ylimääräisten verojen tilit on jätetty tarkoituksella SAY:n ulkopuolelle, vaikka niissä olisi muihin tileihin sisältymätöntä tietoa. Tällaisia ovat mm. sakkoluettelot, 1570-luvulta alkavat itsellisuettelot, huonekuntaluettelot (hjonelagslängd) mm. Kokemäeltä 1609-11, jolloin myös lapset ja palkolliset olisi kirjattu niihin, myllytulliluettelot jne. Henkikirjojen alettua v. 1634 Suoniemeltä ei ole käytetty mitään muuta lähdettä, mutta Kokemäeltä on käytetty muitakin tilejä v. 1713 saakka. Tämänkin jälkeen on silloin tällöin otettu mukaan maakirjatietoja, vaikkei maakirjoja ole merkitty käytettyjen lähteiden joukkoon.

Keräystyön ulkopuolelle jätetyt tilit vaihtelevat pitäjittäin ja vuosittain. Suoniemeltä ei ole käytetty lainkaan ratsumiesluetteloita, mutta autioluetteloita on käytetty molempien pitäjien osalta joiltakin vuosilta, joskaan ei kattavasti. Ylimääräisten tilien osalta lähdettä ei ole SAY:ssa mainittu tarkemmin kuin apuveroluettelona. Toisinaan on käytetty hyvinkin erikoisia lähteitä: muuan ylistarolaisisäntä on löytynyt v. 1602 hevosten pakko-ostojen arviomiesten luettelosta, mutta samassa luettelossa esiintynyttä naapurua ei ole huomattu. Toisinaan maakirjan sijaan on sopivilta vuosilta käytetty musteen väriä vaihtamatta jotakin yksityiskohtaisempaa lähdettä, kuten hopeaveroluetteloa (Kokemäki 1571) tai kylvö- ja karjalueteloa.

Verotietoja ei SAY:n perusteella voi juuri tutkia, koska veroluvut kirjattiin vaihtelevasti. Maakirjan veroäyrit on tavallisesti merkitty (paitsi v. 1540), mutta karjavero ja karjan määrä on jätetty pois. Kymmenysveroa ei ole Suoniemeltä merkitty lainkaan. Kokemäellä se on alettu merkitä 1620-30 -

luvuilta lähtien. Ylimääräisiä veroja ei ole kirjattu, ei myöskään v. 1571 hopeaveroa. Sen sijaan tilien tiedot tulipaloista, varattomuudesta sekä maanluonnoista, läänityksistä, autioitumisesta ja vapaavuosista on yleensä kirjattu mukaan. Lisäksi kerääjät ovat oman harrastuksensa mukaan lisänneet muista lähteistä poimimiaan huomautuksia ihmisten myöhemmistä vaiheista, syntymä-, vihkimis- ja kuolinpäivistä, oikeudenkäynneistä jne. Lisäyksiä ei ole ainakaan mikrofilmillä helppo erottaa tilien tiedoista. Ensiksi kerätyistä pitäjistä tietoja on enemmän, kun taas Kokemäellä ei lisäyksiä juuri ole. Tietojen luotettavuus saattaa olla kyseenalainen, varsinkin, kun lähdettä ei ole yleensä mainittu ja mukana on paljon kerääjien omia päätelmiä talojen liitoksista, jakamisista ja äyrilukujen muutoksista (*till Morten Perdoila* 1586 Ylistaro, Lasse Matsson *Länsman* 1635 Sarkola Keso, *Muuttavat Karkun Heinoon Harralle* 1679 Kulju Sapari, vihki- ja kuolintiedot Sarkolan Mekkosella 1720-30-luvuilla).

VÄESTÖN SIJOITTAMINEN TALOIHIN JA KYLIIN

SAY:n perusajatuksena oli muodostaa vanhojen tilikirjasarjojen antamista vuosittaisista tiedoista ketjuja. Hämeen asutuksen perusyksikkö oli talo, joten keruun tuloksena syntyi luonnostaan taloluetteloita. Isäntäketjut täytyi luoda 1500-1600 -lukujen osalta ilman, että lähteissä mainittaisiin talonnimiä. Nimet on lisätty myöhempien tilien perusteella seuraamalla isäntäketjua taaksepäin. Eri vuosien tiedot yhdistettiin pääasiassa isäntien etunimien, patronyymien ja lisänimien perusteella. Linkitys ei aina onnistunut helposti: joskus lähteiden perusteella on lähes mahdotonta tietää, mistä talosta kulloinkin on kysymys. Verolukuja on käytetty yhdistämisen apuna vaihtelevasti.

Jos isäntien linkittäminen on mennyt väärin, myös talonnimet ovat 1500-1600 -lukujen osalta väärin, mikä johtaa tutkijat helposti harhaan. Talonnimien merkitseminen vaihteli pitäjittäin. Kokemäellä talonnimiä on alettu merkitä enemmän vasta henkikirjojen alettua, jolloin tiedot ovat luotettavampia. Suoniemellä talonnimet on kirjattu alusta lähtien lukuunottamatta niitä taloja, jotka autioituivat 1500-1600-luvuilla. Kerääjien kokemus lisääntyi työn edetessä, ja puhtaaksikirjoitettuihin niteisiin on korjattu konseptien virheitä. Alkuperäisniteisiin on piirrelty korjausnuolia. Suurimmat ongelmat ovat ensiksi kerätyillä Koillis-Hämeen alueilla, joissa kylät olivat suuria. Talot saattavat olla siellä niin sekaisin, että SAY:n käyttäjän on poimittava tiedot vuosittain ja yhdisteltävä ne itse nimien ja verolukujen perusteella oikeanlaisiksi ketjuiksi. Huonoimmillakin alueilla SAY on kuitenkin hyödyksi, koska tutkijan ei tarvitse lukea alkuperäisiä tilikirjoja nide niteeltä. Koska veroäyrit on

merkitty SAY:oon, tutkija voi itse tarkkailla ketjutuksen luotettavuutta verolukujen muutosten perusteella.

Helppoisin virheitä syntyi isoissa kylissä, joissa oli useampia samannimisiä asukkaita. Todennäköiseltä vaikuttaa, että ainakin Ylistaron Ketaran (s. 84), Horellin (s. 85) ja Henrik Heinon (s. 87) talot ovat sekoittuneet toisiinsa 1580-90 -luvuilla, kun kaikissa oli Knuut Henrikinpoika -niminen isäntä. Vuosina 1610-14 Ylistaron Tolvan talo on jostakin syystä merkitty kahteen kertaan peräkkäisille sivuille. Virhe on huomattu jo keräysvaiheessa. Muutenkin konseptikirjoissa huomattuja virheitä on korjailtu piirtämällä nuolia ja lisäämällä lyijykynähuomautuksia. Suurin sekaannus on sattunut 1650-60 -luvuilla Ylistarossa, jolloin ainakin Liinaharjan, Kuusinaisen ja Piitarin isäntäväet ovat menneet sekaisin sekä maa- että henkikirjojen pohjalta kerätyissä tiedoissa. Tiedot on yhdistelty väärin toisiinsa ja mukaan näyttää tulleen ihmisiä toisesta kylästäkin. Virhe on huomattu keräystyön yhteydessä v. 1662 kohdalla, mutta lisämerkinnöistä huolimatta isäntäketjut jäävät epäselviksi. Jostakin syystä talot on merkitty SAY:oon usein eri järjestykseen kuin lähteisiin, mikä haittaa talojen jakamisen selvittelyä. Esimerkiksi Sarkolan Kesosta v. 1733 erotettu Sorrin talo on sijoitettu kylän viimeiseksi Rekolan talon jälkeen, vaikka lähteessä yhteys Kesoon on selvä.

Kylien hahmottaminen on ongelmallista 1500-luvulla. Voudintileissä näkyvä kameraalinen kylä ei aina vastannut maantieteellistä kylää. Taloja siirrehtiin kylistä toisiin ja pieniä kyliä yhdisteltiin sopivien verolukujen saamiseksi. SAY:ssa on pyritty pitäytymään niissä taloissa, jotka myöhemmin vakiintuivat kylään. Ne on poimittu eri kylistä ja koottu yhteen. Esimerkiksi Kokemäen Näyhälään on v. 1540-46 SAY:ssa merkitty kolme taloa ja v. 1552-1739 kaksi taloa. Maakirjassa kylään oli merkitty näiden lisäksi v. 1543 kaksi taloa, v. 1546 yksi ja 1552 kaksi, jotka siis on SAY:ssa sijoitettu joihinkin toisiin kyliin. Vuonna 1544 Näyhälä oli luettu maakirjassa kokonaan Merstolan kylän yhteyteen (yhteensä 7 taloa) ja v. 1566 Kinsalan kylän yhteyteen (yhteensä 4 taloa). SAY:ssa Näyhälään vuosiksi 1540-46 sijoitettu kolmas talo oli jo v. 1546 maakirjassa sijoitettu Merstolaan ja siirtyy tämän jälkeen SAY:ssakin Merstolan kylän yhteyteen. Vielä ongelmallisempi tilanne oli Karkun (Suoniemen) Kuljussa, jonka taloista kaksi kuului 1500-1600-luvuilla hallinnollisesti Vesilahden pitäjään jäänteenä vanhasta vaihtokaupasta Laukon kartanon kanssa. Talot ovat maakirjoissa Vesilahdella, mutta kymmenysluetteloissa Karkussa, koska ne kuuluivat kuitenkin Karkun kirkkopitäjään. SAY:ssa molempien lähteiden tiedot on kirjattu Vesilahdelle. Talojen maantieteellinen sijainti eri kylissä jää sekä voudintilien että SAY:n perusteella epäselväksi. SAY:ssa on ilmeisesti pyritty maantieteellisten kylien rekonstruointiin, mutta tulos on tietysti kulloistenkin kerääjien tulkinta voudintilien tiedoista ja esimerkiksi Kuljun kylän kohdalla virheellinen.

SAY:SSA KÄYTETTY KIRJAUSTEKNIikka

SAY:ssa ei ole kirjaimellisesti toistettu lähteiden tekstiä, vaan sitä on monin tavoin muutettu nykylukijan kannalta helpommaksi. Merkittävin muutos on etunimien kirjoitusasun yhtenäistäminen. SAY:ssa käytetään tavallisten etunimien osalta vakiintuneita, ruotsalaisia kirjoitusmuotoja (Henrik, Lisa, Matts, Brita). Harvinaiset nimet, joille ei löydy vastaparia nykyajasta (mm. Scholastica), on kirjattu sellaisenaan. Voudin- ja läänintilejä laatineilla kirjureilla oli kullakin oma tapansa kirjoittaa ja lyhentää etunimet. Esimerkiksi SAY:n Henrikin taustalta löytyy muotoja he-, h-, hen-, Hendrich, Hindrich, Hendr., Hender, Hinder, Henrich, Hinrich, Henr. ja niin edelleen. Oleellista on, ovatko yhtenäisen kirjoitusasun alle kootut muodot aikanaan viitanneet samaan nimeen vai eivät. SAY:ssa on monia epäselviä rajatapauksia, joissa nimien muuttaminen voi johtaa harhaan: Agnes on kirjattu muotoon Anna, Lisbetha = Lisa, Margeta = Maisa, Tönne = Thomas, Helga = Helena. Nimien yhdenmukaistaminen vaihtelee paljon kerääjittäin ja aikakausittain: 1700-luvun lopulla Margeta aletaan merkitä Gretaksi, Maria Majaksi ja Kirstin Stinaksi. Kokemäen Ylistaron 1. talon "hemmingh" on kirjoitettu v. 1541-43 Henrikiksi, mutta 13. talon samanniminen isäntä on kuitenkin kirjattu Hemmingiksi. Suoniemen Vahalahdessa Hemmingin kirjaaminen Henrikiksi on selvä virhe ja aiheuttaa, ettei SAY:n perusteella voi päätellä mistä Hemminkinä ja Hemmona myöhemmin esiintyvä talo on saanut nimensä.

Lähteen tekstiä ei ole muutenkaan aina kopioitu kirjaintarkasti, vaan kirjoitusasua on nykyaikaistettu, sanamuotoa yksinkertaistettu ja sanoja, jopa kokonaisia lauseita jätetty pois. Seuraavissa esimerkeissä SAY:sta poisjätetty teksti on kursivilla: *alldeles utgammal* (1669 Ylistaro Pertola); *Niuter H. Assessorens disk och duk samt åhrs löhn* (1710 Näyhälä), *hafuer mist allt hwadh som the ätte genom vådeld* (Sarkola Erkkilä 1613), *Henrich far inmoth 70 år och bräcklig* (Sarkola Paavola 1709), *Sätherij brukas med Hr Mellinernes egit tienste folk och inge landbönder, ty är det efter Kongl. Resolution befrijat* (Kuljun kartano 1694), *Karin mor intyges wara gl. till 60 år* (Kuljun torppa 1709), *Susanna Gabriel Rytt. hustru under Kulliu gård, vagerar af och ahn, och bör man betahla för henne Mantals penningr.* (Kuljun torppa 1709), *Anna piga uthfattig med 4 barn* (Kulju Jyrä 1799). Poisjätetyt osat eivät tavallisesti muuta tekstin ajatusta, koska ne ovat pelkkiä veronkanton liittyviä huomioita, mutta niistä saa kiinnostavaa lisätietoa ihmisten elinolosuhteista. Joitakin lisätietoja on jätetty kokonaan kirjaamatta, kuten v. 1631 Ylistaron kylän talojen kylvötietojen jälkeen tarkastusmaakirjaan merkitty lisäys "*Såås på sielfva säterijt 17 1/4 tnr*".

Kylän- ja lisänimiä ei ole aina kirjattu kirjaintarkasti, eikä kirjoitusasun vaihteluita ole yleensä otettu huomioon. Joskus pienetkin muutokset on kyllä kirjattu ylös (kts. esimerkiksi Näyhälän kylän nimi 1500-luvulla). Muutamia talojen veroluovut on muunnettu eri yksiköiksi, kuten Ylistaron 1. talon 13:8 muutettu muotoon 13 1/3 ö vuonna 1627.

Jos nimi- tai muu tieto on pysynyt peräkkäisinä vuosina samana, SAY:oon on merkitty yhtäläisyyttä osoittava v:n tai <n muotoinen hakanen. Tästä keräystyötä nopeuttaneesta tavasta seuraa koko joukko ongelmia. Hakanen merkitsee nimen lisäksi tavallisesti myös verolukujen, "öde"-merkintöjen ym. toistumista, mutta se merkittiin silloinkin, kun nämä merkinnät jäivät lähteestä pois. Tämän vuoksi v-merkintä aiheuttaa, ettei SAY:sta voi seurata peräkkäisten autiovuosien määrää, lisänimien ja patronyymien vuosittaisia esiintymisiä tms. V-merkinnässä ei myöskään huomioitu pieniä muutoksia henkilön- ja kylännimien kirjoitusasuissa. Eri kerääjillä hakasen käyttö tosin vaihtelee: toiset merkitsivät pienetkin muutokset tarkemmin. Talonisäntien etunimen perään lisätty "ibm"-merkintä on otettu vaihtelevasti huomioon. 1560-80 -luvuilla Suoniemellä se on jätetty melkein järjestelmällisesti pois. Isoissa Sarkolan ja Ylistaron kylissä talojen järjestys on lisäksi SAY:ssa useimpina vuosina eri kuin voutintileissä, joten "ibm" on saattanut alkuperäislähteessä viitata eri yhteyteen kuin SAY:ssa (kts. esim. Ylistaron viimeiset talot v. 1558-59).

Toisinaan hakasen merkitysijältä on jäänyt huomaamatta henkilönnimen vaihtuminen. Tällöin virhe on voinut jäädä voimaan useiksi peräkkäisiksi vuosiksi. Sarkolan Paavolan talossa isännöisyys vaihtui v. 1659 Sipi Brusiuksenpojalta Matti Sipinpojalle. Kerääjä on merkinnyt epähuomiossa vielä hakasen, ja virhe siirtyi peräkkäisten hakasten muodossa 15 vuotta eteenpäin. Uusi isäntä on kirjattu vasta v. 1675 alkavaan uuteen niteeseen. Talossa oli sattunut vastaavanlainen tilanne jo 1570-luvulla, jolloin isännänvaihdos jäi huomaamatta viideksi vuodeksi. Kuljun kartanossa isännän vaihtuminen Carl Mellinistä Gustaf Melliniksi jäi kolmeksi vuodeksi huomaamatta 1760-luvulla. Useimmiten lukuvirhe on kuitenkin aiheuttanut vain vuoden virheen isännänvaihdoksessa (Henrik - Knut Hordell Ylistaro 1576, Jöns - Henrik Heinä Ylistaro 1573, Sigfrid Jacobsson - Jacob Sigfridsson Sarkola Pauhu 1691). 1780-luvulla Sarkolassa jäi neljäksi vuodeksi huomaamatta sotilaanleski Margeta Johansdotterin vaihtuminen Greta Leisteniksi.

Eräs ongelma on, ettei hakasella samaksi merkitty henkilö välttämättä todellisuudessa olekaan yksi ja sama ihminen. Esimerkiksi Suoniemen Kuljun kartanossa saattoi olla 1700-luvun lopulla viisikin Maija-nimistä piikaa samana vuonna. Jos kartanossa oli seuraavana vuonna kolme Maijaa, heidät on

merkitty hakasilla, vaikka mistään ei käy ilmi, että he olivat juuri samoja piikoja kuin edellisvuonna. Vuonna 1709 Sarkolan Kesossa oli Brita-piika. Seuravana vuonna talossa asui sotilaanvaimo Brita, joka on SAY:ssa merkitty samaksi henkilöksi. Vaikka päätelmä vaikuttaa todennäköiseltä, sitä ei voi mitenkään todistaa. Merkintätapa saattaa johtaa tutkijat ottamaan tiedon kirjaimellisena totuutena, vaikka se viittaa ainoastaan samaan etunimeen.

Henkikirjojen aikakaudella suurimpia ongelmia tuottaa *ruokakuntien erottelu* toisistaan. Henkikirjoissa näyttää olleen pääperiaatteena merkitä eri talouksissa asuvat ihmiset omiksi veronmaksuryhmikseen. Itselliset on yleensä merkitty tietyn talon jälkeen, mutta erotettu veronmaksajina talonväestä (esim. talossa 5 henkeä + Malin inh., 1 henki). Tämän erottelun voi katsoa tarkoittavan erillistä ruokakuntaa eli itsellisten asumista omissa asunnoissaan. Henkikirja ei ole aivan johdonmukainen, vaan joinakin vuosina itselliset on sijoitettu yksin talonväen kanssa. Osa itsellisistä on aina merkitty talon asukkaiden joukkoon, jolloin he näyttävät asuneen loisina. Palkolliset taas on aina sijoitettu kiinteästi talonväen osaksi, usein niinkin, että osa talon lapsista on merkitty vasta palkollisten jälkeen.

SAY:n periaatteena on puolestaan erotella nykyäesityksen mukaiset perheet omiksi yksiköikseen. Tämän vuoksi talollisten lapset ja sukulaiset on seulottu erilleen palkollisista ja sijoitettu isännän ja emännän yhteyteen. Palkolliset ja itselliset on merkitty omaksi ryhmäkseen erilleen talonväestä. Tämän vuoksi SAY:n ja henkikirjojen antama kuva ruokakunnista on erilainen. Henkilö saattaa SAY:ssa siirtyä jostakin talosta tai ruokakunnasta toiseen ilman, että hänen asemansa muuttui henkikirjassa. Esimerkiksi krouvarinpitäjä Gertrud Kinia on merkitty v. 1683 erikseen Sarkolan kylän talojen jälkeen, mutta siirretty v. 1684 Pauhun talon yhteyteen. Henkikirjaan hänet on koko ajan merkitty Pauhun väen jälkeen. Kuljun kartanon torpparien ruokakunnat ovat alkuvaiheessaan 1680-90 -luvulla varsin sekavat. Asiaa vaikeuttaa se, ettei torppien nimiä ole merkitty muulloin kuin ensimmäisinä vuosina. SAY:n ja alkuperäislähteen ero kärjistyy tilattoman väestön lisääntyessä 1700-luvulla. Itsellisten ruokakunnat on merkitty SAY:oon joinakin vuosina täysin eri tavalla kuin henkikirjaan. Tämän vuoksi tilattoman väestön asuinpaikasta tai asuinkumppaneista ei SAY:n perusteella pitäisi tehdä päätelmiä.

Alkuvuosien henkikirjoissa itselliset merkittiin joskus kylittäin tai neljänneskunnittain yhdeksi joukoksi. Tämän seurauksena SAY:sta ovat jääneet kokonaan pois Sarkolan neljänneskunnan itselliset v. 1635, koska heitä ei ole voitu sijoittaa tarkemmin kyliin. Kaikki Ylistaron yhteiset itselliset merkitty vuosina 1634-35 kylän ensimmäisen talon perään, jolloin saa helposti väärän

käsityksen heidän asuinpaikastaan. Pieni erityisryhmä on Ylistarossa 1600-luvun puolivälissä "huspiga"-nimikkeen alla kulkevat naiset, jotka on henkikirjoissa merkitty milloin minkäkin talon alle, mutta SAY:ssa aina samaan taloon.

Talojen asukkaat on merkitty henkikirjoihin usein vaihtelevassa järjestyksessä, mutta SAY:ssa järjestys pysyy vuodesta toiseen samana. Monesti huomaa, että henkilöt on koetettu sijoittaa oikeaksi katsottuun järjestykseen: esimerkiksi v. 1694 Ylistaron Torkkelissa miniä Walborg on merkitty Matts-pojan jälkeen eikä henkikirjan mukaisesti Henrik-pojan jälkeen. Päätelmä perustunee siihen, että myöhemmissä henkikirjoissa Matts on isäntänä ja hänellä on vaimo Walborg. Lamputiperheet on usein SAY:ssa merkitty heti omistajien jälkeen ennen palkollisia, vaikka järjestys olisi henkikirjassa toisinpäin ja palkolliset kuuluisivat isäntäväen eivätkä lamputien talouteen.

Henkikirjojen sukulaisuutta ja sosiaaliasemaa osoittavat termit on merkitty SAY:oon lyhenteillä, jotka ovat pääasiassa selkeitä ja yksiselitteisiä (h = hustru, sn = son, br = broder, mr = moder, p = piga, kt = knekt jne.). Vain muutamissa tapauksissa on erehtymisen vaara (D.h. / d.h. = Dragonehustru / dränghustru ja b, br / bn = bror / barn).

Erilaisia pieniä virheitä SAY:oon on eksynyt melko paljon. Niitä on sukulaisuussuhteita ilmaisevissa nimikkeissä ja ammattinimikkeissä (Jöran dg, p.o. Jöran *lösdrifware* (Ylistaro 1638), Agnis Inh., p.o. Agnis *flika* (Ylistaro 1634), Karin h.k. (huskona), p.o. *knekthustru* (Ylistaro 1634), Erich bonde, p.o. *broder* (Ylistaro Malmi 1635), Johan smedling, p.o. *smed inh.* (1688 Ylistaro Malmi), gl. smeden Mårten, p.o. *skräddaren* (Kulju Kiimelä 1766), Helena hushållerska, p.o. *husjungfru* (Kuljun kartano 1792-94). Etenkin erilaiset isonvihan jälkeisiin henkikirjoihin ilmestyvät ihmisten työ- ja veronmaksukyvyttömyyttä kuvaavat termit ovat usein jääneet pois tai sekoittuneet toisiinsa (bräklig, ussel, gammal, betlande, sjuklig, tigger). "Gl." eli gammal-merkintä antaisi vihjeen henkilön iästä, koska se merkittiin henkikirjaikärajan ylittäneiden kohdalle (63 vuotta).

Etunimissä, patronyymeissa ja lisänimissä on paljon lukuvirheitä (Eriksson, p.o. *Eskilsson* (Ylistaro 1567), Larilba, p.o. *laricka* (Ylistaro 1563), Soffia, p.o. *Lasticka* (1638 Ylistaro), Keripä, p.o. *Kerikotti* (1683 Ylistaro Torkkeli), inh. Brita, p.o. *Valborg* (1731 Ylistaro Kuusinainen), Per Kuithi, p.o. *Jonns luithi* (1573 Sarkola Luidi), Köntzij, p.o. *Kouhi* (1561 Sarkola Pelttari), Matts Nisiusson, p.o. *Nisius Mattsson* (Sarkola Nikkilä 1638), dg. Abell, p.o. *Axell* (1672 Sarkola Talola), Köndzij, p.o. *rensii* 1579 Kulju Köntsi, Strömfelt, p.o. *Stormfelt* (1787-89 Kulju Honkala). Nimet Beata ja

Brita sekoittuvat toisiinsa erityisen usein. Lisänimien päätteiden vaihtelu on jäänyt usein kirjaamatta (-ra, -ri, -la, -nen, -ij, esim. Thaloinen, p.o. *taloij* 1582 Sarkola Talola).

Joitakin ylimääräisiä tiliin kirjattuja mainintoja on jäänyt vaihtelevasti pois: *innom råår och röör* (Kulju 1656, 1658), *länsman* (Ylistaro 1570, 1574), *ryttare, säterij* (Ylistaro 1620-1.), *ähr förbränt aff wädeldh* (Sarkola 1588), *ähn pröfvas 1 person* (Sarkola Keso 1656), *uthmarcherat till soldat* (Kuljun kartano 1710), *desse niuta herrskapets disk och duuk sampt hehla åhrs löhn* (Kuljun kartano 1709-12), *öde* (mm. Sarkola Pelttari 1600, 1603-04), *nämndeman* (1786 Sarkola Pauhu). Samoin lisänimiä (Clemet *Käki* husman 1638 Ylistaro) ja ammattinimikkeitä (*sokne skomakaren* (1797 Sarkola), *fisker* (1644 Kulju Pouru), *sågställaren* (1800 Kulju) on jäänyt merkitsemättä. Veroluvuissa on muutamia virheitä: 1/6, p.o. 1/4 (Sarkola Erkkilä 1554).

Henkilöitäkin on jäänyt joskus merkitsemättä: *Holger i Kiattari* (1611 Ylistaro), *Eufemia Eskilsdr piga* (Sarkola Luidi 1635, 1638), *Anna hustru* (peräti kuutena vuonna, Sarkola Mattila 1688-94), *valh. Maria Mård, fattig* (1764 Sarkola Paavola), *Adam far ja Maja mor* (1779 Sarkola Paavola), *sokne garfwaren Hans Fagerin* koko perhekunta (1794-96 Kulju). Hakanen on voitu merkitä, vaikkei henkilöä ole lähteessä: *Jacob Jonsson* (1566 Kulju), *Anna dr* (1690 Sarkola Tuomola). Satunnaisesti merkintöjä on tehty väärän vuoden kohdalle: Kuljun kartanossa kapteeninleski Butler ruokakuntineen on kirjattu vuodelle 1768 vuoden 1767 sijasta, ja kaikki Kokemäen vuoden 1610 merkinnät on tehty vuoden 1609 kymmenyluettelon perusteella. Lisäksi pieni ja epäselvä käsiala sekä musteen vaaleus haittaavat joskus luettavuutta.

VIRHEIDEN TILASTOINTIA

Liitteessä 1 SAY:sta löytyneet virheet on jaoteltu päätyypeittäin. Tulokset on jaettu kolmeen aikajaksoon (1540-1620-luvut, 1630-1710-luvut ja 1720-1800-luvut), jotka heijastelevat lähdesarjojen muuttumista maakirjoista henkikirjoiksi ja henkikirjan tietomäärän lisääntymistä 1700-luvun jälkipuoliskolla. Viimeinen ajanjakso koskee vain Suoniemeä. Määrät on ilmoitettu prosentteina. Virheiksi ei ole laskettu pieniä kirjoitusasun muutoksia (kuten Torckell - torckeli) eikä ruokakuntamerkintöjä, koska niissä SAY eroaa järjestelmällisesti henkikirjoista. Myöskään isäntäketjujen virheitä eli vääriin taloihin kirjattuja asukkaita ei ole voitu ottaa huomioon.

1500-luvun maakirjoista kerätyissä tiedoissa on enimmäkseen henkilönnimivirheitä. Ne johtuvat pääasiassa yhtäläisyyttä merkitsevän hakasen käytöstä, vaikka lisänimi, patronyymi tai "ibm" -merkintä muuttui tai jäi pois. 1630-luvulta alkavissa henkikirjoissa nimien määrä lisääntyi, ja sen myötä henkilöiden unohtuminen pois SAY:sta yleistyi. Lisätietojen virheet yleistyivät 1760-luvulla, kun verotusta varten merkittyjen terveydentilaa ym. koskevien huomautusten määrä kasvoi.

Liitteessä 2 on kuvattu virheiden ja puutteellisten merkintöjen prosenttiosuus kaikista SAY:n merkinnöistä näyteajanjaksoilta. Yhdellä merkinnällä tarkoitetaan henkilönnimeä siihen liittyvine ammatti- ym. nimikkeineen tai erillistä lisätietoa, kuten verolukua. Jaksot on valittu samalla perusteella kuin liitteessä 1: vuodet 1540-69 ovat maakirjojen alkuaikaa, vuosina 1634-65 laadittiin jo henkikirjoja ja vuosina 1766-89 henkikirjojen informaatiomäärä kasvoi korkeimmilleen. Jaksojen pituudet määräytyvät niin, että jokaisesta kylästä on saatu mukaan vähintään 20 sellaista vuotta, joilta SAY-merkinnät on voitu tarkistaa.

Eniten virheitä on syntynyt maakirjojen aikakaudella, jolloin henkilönnimien muutokset jätettiin usein kirjaamatta SAY:oon. Virheiden määrä osoittaa laskevaa suuntaa seuraavissa jaksoissa, vaikka vuosittaiset vaihtelut ovat suuria. 1500-luvun huippuvuosina jopa joka neljännessä merkinnässä oli korjattavaa. Tämä selittyy osaksi merkintöjen vähäisellä määrällä ja osaksi "ibm"-merkintöjen järjestelmällisellä poisjättämisellä esimerkiksi vuonna 1562 Suoniemellä. Laskin nämä tapaukset kuitenkin virheiksi, koska merkintä on joissakin tapauksissa tehty ja yleistyy taas myöhempinä vuosina. Kolmas virheitä aiheuttanut tekijä ovat lisänimet, joiden kirjoitusasu vaihteli tähän aikaan suuresti ja joiden poisjääminen tai ilmestyminen on jäänyt usein SAY:n kerääjiltä huomaamatta.

Henkikirjojen tultua käyttöön 1630-luvulla virheiden määrä vaihtelee yleensä nollan ja kymmenen prosentin välillä. Alkuperäislähteessä merkinnät ovat joskus vaikeasti luettavia, ja kerääjille näyttää alkuvaiheessa sattuneen melko paljon lukuvirheitä nimissä ja sosiaaliasemaa osoittavissa termeissä. Seuraavalla vuosisadalla henkikirjojen muoto on vakiintunut, ja Sarkolan ja Kuljun kylien SAY:oon on päässyt virheitä enää alle viisi prosenttia. Ne johtuvat enimmäkseen erilaisten lisämerkintöjen poisjäämisestä, vaikka silloin tällöin kyllä kokonaisia perheitäkin on saattanut jäädä merkitsemättä. Kaikilla tarkastelujaksoilla huomattava osa virheistä johtuu yhtäläisyyttä osoittavan hakasen käytöstä silloinkin, kun tieto on alkuperäislähteessä muuttunut.

Yllättävää kyllä, Kokemäen konseptiniteissä oli tarkastettujen kylien osalla vähemmän virheitä kuin Suoniemen puhtaaksikirjoitetuissa niteissä. Vuosien 1540-69 ja 1634-65 virheprosentti oli

Kokemäen kylien osalta 2,4 ja Suoniemen osalta 5,2. Erojen taustalla lienee pitkälti kerääjien kirjaamistyyli: kuinka pikkutarkasti kukin kerääjä halusi pitäytyä alkuperäislähteen tekstissä. 1760-80 -luvulla virheiden määrä laskee Suoniemellä 1,8 prosenttiin. Kaikkiaan vuosina 1540-69, 1634-65 ja 1766-89 tarkastuksessa löytyi 280 virhettä tai puutetta, mikä on 2,6 % näiden vuosien merkintöjen kokonaismäärästä.

AJATUKSIA DIGITOINTIA VARTEN

Monet edellä luetelluista virheistä ovat vähäpätöisiä eikä niillä ole vaikutusta SAY:sta saatavan yleiskuvan kannalta. Jos tarvitsee jotakin tiettyä yksityiskohtaista tietoa, se on tarkistettava alkuperäislähteestä. SAY:n hyvä puoli on, että se kattaa laajan alueen tärkeimmät tilikirjat kohtalaisen yhtenäisesti. Tiettyä kylää tai taloa tutkivan ei tarvitse käydä läpi vuosi vuodelta alkuperäisiä voudin- ja läänintilejä. Asutuksesta saa yleiskuvan, jos hyväksyy tällaiseen työhön pakostakin mukaan tulleet virheet ja tulkinnanvaraisuudet. SAY:oa käytettäessä täytyy ottaa huomioon tiettyjä keräystavasta johtuvia rajoituksia: esimerkiksi ruokakuntien tai audiovuosien tutkiminen SAY:n avulla ei ole kannattavaa, koska se ei näissä suhteissa noudata tarkkaan alkuperäislähteen merkintöjä.

Jos SAY digitoidaan, kuvauksessa täytyy käyttää Kansallisarkistossa säilytettäviä alkuperäisiä niteitä, ei mikrofilmikopioita, joissa värikoodit eivät näy ja joiden huono laatu vaikeuttaa käsialan luettavuutta. Digitointi parantaisi nykyistä tutkimustilannetta siinä mielessä, että se lisäisi SAY:n käyttöä värillisenä, mikä selkiyttää koko SAY:n ideaa ja vähentää virhetulkintoja. Mustavalkoisia mikrofilmejä pääasiassa käyttäviltä sukututkijoilta jää eri lähteistä saatujen merkintöjen ero usein täysin huomaamatta. Sen sijaan SAY:n virheiden ja puutteiden korjaus lienee mahdotonta, sillä se merkitsisi koko työn uudelleentekemistä. Suurin hyöty digitoinnista olisi sukututkijoille. Heidän kannaltaan uutta ja SAY:n käyttöä huomattavasti helpottavaa olisi hakutoiminto suku- tai lisänimen perusteella tai ainakin pitäjän, kylän ja talon mukaan. Selauksen pitäisi onnistua myös sivu sivulta sivunumeroiden perusteella.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Suomen Asutuksen Yleisluettelo:

Kokemäki, Ylistaro 1540-1739

Kokemäki, Näyhälä 1540-1739

Suoniemi, Sarkola 1540-1809

Suoniemi, Kulju 1540-1809

Hämäläinen, Erkki J.: Talonhaltijaluettelot sukututkimuksen apuneuvoina. Suomen Sukututkimusseuran Vuosikirja 43, Pieksämäki 1993.

Mäkelä, Anneli: Suomen asutuksen yleisluettelo. Tampereen sukututkimusseuran vuosikirja 1985-1986 VI:2, s. 172-177.

Orrman, Eljas: Suomen Asutuksen Yleisluettelon opas: An Introduction in Finnish and Swedish. VA, Helsinki 1975.